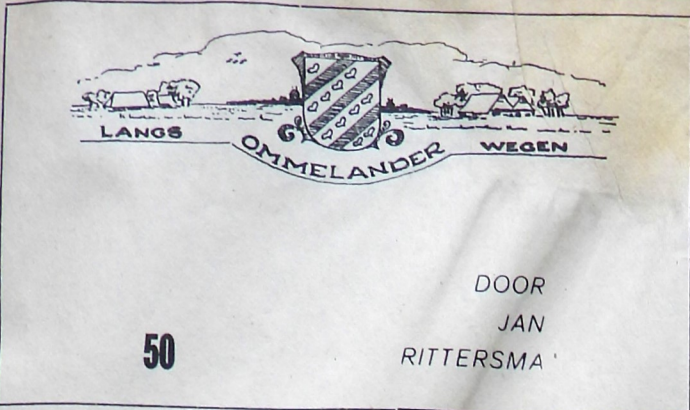

Doevematten in de Ommelanden

DOEVEMAT BIJ ALLERSMA

Wanneer u, gaande langs Ommelander Wegen, uw ogen goed de kost geeft, komt u ze hier en daar nog tegen: de „doefhokjes” aan de achtergevels van boerderijen, de duivenpoorten en de duiventillen of doevematten bij enkele boerderijen en sommige borgen. Eigenlijk zijn het de laatste overblijfselen van de vroegere 'heerlijke rechten'. Monumentjes uit vorige eeuwen, waarvan feitelijk betrekkelijk weinig bekend is. Er zijn in ons land niet veel duiventillen en duiventorens overgebleven en in de provincie Groningen zijn ze nagenoeg aan twee handen te tellen. Een eerste (waarschijnlijk onvolledige) inventarisatie gaf het volgende resultaat: de doevematten van Allersma, Breedenborg, Fraeylema, Tocama (Menkema), Verhildersum, Alberda, Bromo en Westerhuis en de duivenpooten van Boelsemaheerd, Dingweer en Vinckersum. We komen hier straks uitvoeriger op terug, maar eerst iets over de geschiedenis van deze bouwsels.

„Duive-pastei was een delicatessen”

DUIVENTIL BIJ TOCAMA

Voor al in de Middeleeuwen had — evenals de adel in Holland — ook de zg. Groninger landadel zich veel heerlijkheid toegeëigend. Enkele daarvan waren: het recht tot het houden van eendenkooi(en), het recht om zwanen (zwanendrift) te houden, het jacht- en visrecht en ook "het recht tot het houden van eene duiventil". Dergelijke rechten waren dikwijls verbonden aan een heerlijkheid, maar waren soms ook in bezit van grondbezitters, die op gelijke voet met de landjonkers wilden leven en in enkele gevallen behoorden ze aan de hoge geestelijkheid. Echter, al in het oude Egypte, werden op grote schaal duiven gehouden in speciaal daartoe gebouwd verblijven. Vanuit het oude Rome verschenen de duiventorens over Europa, vooral in Engeland en Frankrijk, maar ook in Spanje, Duitsland, België en Nederland. Het houden van duiven in de hiervoor genoemde Europese landen, is hoofdzakelijk beperkt gebleven voor de consumptie en wel van de periode van de 12e-eeuw tot de 19e-eeuw bouwde men hier en daar nog tillen en poorten, omdat men vond dat dergelijke bouwsels het aanzien van het huis en van de heerd verhoogde. Ze demonstreerden zekere historische rechten, al dan niet aanwezig.

KONSUMPTIE

Oorspronkelijk hield men dus de "slag- of matduiven" in de eerste plaats voor consumptie, maar ook de duivenmest werd gebruikt, vooral wanneer de til een groot aantal vogels herbergde. Er zijn torens bekend, waarin meer dan 5.000 duiven werden gehouden. De Groninger tillen waren trouwens veel kleiner (van 100 tot naar schatting 400 paren). In de doevematten waren legnesten langs de wanden aangebracht, waaruit men ook de eieren raapte. Duiven werden vroeger veel gegeten. Uit het huisarchief van de Fraeylema-borg te Slochteren komt het navolgende recept om een zg. "Duive-pastei" te maken: „Nadat de duiven schoon gewassen zijn, bestrooit men ze van binnen met een weinig peper en zout, vervolgens in een pot of casserole gelegd, dan neemt men half wijn/azijn en half water, peper, tijmian, basilicum, laurierbladen en kruidnagels, 3 à 4 kalfsporen; dit alles tezamen gekookt. De duiven gaar zijnde moeten er uit genomen worden. Dan moet het nat nog wat koken, totdat het leemig wordt, dan door een zeef gedaan en dan over de duiven gedaan". Zo aten de borgbewoners zo rond 1800 een duive-pastei. Uit het huisarchief van Menkema te Uithuizen een recept uit de 2e helft van de 18e eeuw: „Om duiven te vullen": „Neemt petereel en kapt die klein en roertje met een ei, boter, suiker, gember en corinten doetje dan in die duiven (corinten zijn krenten)". Beide recepten lezen we in het leuke boekje „Cullnaria der Groninger Borgen". Als gevolg van de Franse revolutie werden in 1798 "alle Regten of Verplichtingen, hoe ook genoemd, uit het Leenstelsel of Leenrecht afkomstig", afgeschaft. Het verstrekende van deze maatregel werd ongeveer 10 jaar later, in 1807, enigszins verzacht. In de nieuwe Jachtwet werd vastgesteld, dat diegene, die in het bezit was van een duiventil, deze mocht behouden maar zich had te onderwerpen aan de bepalingen van het „Jagt-Reglement". Nieuwe doevematten mochten niet meer worden gebouwd dan "op uitdrukkelijke permissie van Zijne Majesteit". Het is interessant te lezen, wat in de oude Jachtwet omtrent het houden van duiven en het hebben van tillen staat beschreven:

„Door een duiventil wordt verstaan elk toestel, waarop zoogenaamde tilduiven of veldvlugters

worden gehouden". Alleen de eigenaar "en des eigenaars knecht" waren bevoegd, binnen een bepaalde kring rond de til, duiven te schieten. In een ander wetsartikel wordt precies omschreven wat deze zojuist genoemde kring inhield:

„Ten aanzien van duiventillen zijn betrokken gronden die ingesloten worden door den kring, op een afstand van 1500 ellen beschreven om de plaats waar de til zal worden opgericht. In het bewijs van toestemming wordt het getal paren duiven, hetwelk op de til kan worden gehouden, vermeld". Zo'n bewijs van toestemming moest de eigenaar aanvragen bij de Commissaris der Koningin in de provincie waarin de til was gelegen. Nalatig van deze overigens kosteloze registratie, hield tevens in, dat men van zijn rechten afstand deed. (Zie hierover in het navolgende onder Boelsemaheerd). De duiventilregistraties zijn steeds bij de Jachtwet verplicht geweest tot de inwerkingtreding van de Nieuwe Jachtwet van 1955. Vandaag de dag is het verboden een doevemat met slagduiven te houden.

KRAAIEN

We willen nu de nog bestaande Ommelander doevematten wat uitvoeriger beschrijven, alhoewel de beschrijvingen hier en daar wat kort moeten zijn omdat voorhands meerdere gegevens ontbreken.

1. FRAEYLEMABORG te Slochteren; de enige stenen duiventil met het karakter van een toren. Het grondvlak is rechthoekig.
2. ALLERSMABORG te Ezinge; op het borgterrein staat een, in de vijftiger jaren geheel gerestaureerde, duiventil; eigendom van de gemeente Ezinge. De prachtige til heeft een hoogte van ongeveer 6,50 meter en rust op 6 houten palen. Het zeshoekige bouwwerk wordt niet bevolkt door duiven. Het is een sieraad op het borgterrein.
3. VERHILDERSUM bij Leens; de til is nog volledig in tact en wordt bevolkt. Het verkeert in een goede staat van onderhoud en rust op vier gemetselde stiepen. Oorspronkelijk rustte de til op houten palen. Het staat op de buitensingel en behoort bij de borg.
4. TOCAMA boerderij te Uithuizen. Ook deze til is nog bevolkt. Het ligt in de bedoeling deze duiventil binnenkort een grondige opknappert te geven. Na restauratie zal het verplaatst worden op de terreinen rond de Menkemaborg.
5. BREEDENBURG bij Warffum. Naast de bij de Breedenburg staande borgboerderij staat 'n doevemat, ingericht voor het houden van 100 paren duiven. De til is leeg. In, en vlak na de oorlog werd het nog bevolkt. De toenmalige beheerder, de heer Bos te Warffum, heeft dikwijls moeilijkheden met de Duitsers gehad, die dachten dat hij er zg. „Briefftauben" op na hield. Dat mocht niet en de til ging dicht. Via een (illegaal) gat in het dak kon men toch nog een aantal duiven houden. Van lieverlee is na oorlogstijd de til ontvolkt. De til mag wel eens een onderhouden beurtje hebben en zeker een kwastje verf. Het is door de gunstige stand een waardevol element in de omgeving van het oude, oorspronkelijke borgterrein.
6. BROMO boerderij aan de Ommelanderweg te Hornhuizen. Eigenaar de familie Sijpkens. De duiventil is niet bevolkt.
7. Eveneens aan de Ommelanderweg de duiventil bij de boerderij van de fam. Westerhuis te Hornhuizen. In het boek De Boerderijen in de Marne, wordt o.a. gesproken van de benamingen der landerijen behorende bij deze boerderij. Zo wordt o.m. gesproken van het "doevematstuk".
8. ALBERDAHEERD te 't Zandt. Eigenaar de heer Boerma. De duiventil staat op palen op een stuk groenland naast de boerderij, omgeven door grachten. De til verkeert in een redelijke staat van onderhoud en er zijn gelukkig duiven als bewoners aanwezig. Een hoofdstuk apart vormen de duivenpoorten, waarvan we er maar drie in onze provincie kennen. Twee van deze heempooten staan dicht bij elkaar.
9. VINCKERSUM, boerderij te Schildwolde. Bij deze boerderij bevindt zich een bakstenen poortboog met daarin een reeks duivengaten. Er zijn geen duiven meer aanwezig. De boerderij en de poort zijn in 1659 door Meints Vinckers gebouwd. Bewoners fam. Bouman, Singel 1.
10. DINGHWEER, boerderij onder Lellens. Eigenaar de heer Berg. Op het achtererf van deze boerderij staat een prachtige duivenslagpoort, bevolkt

door 70 à 80 duiven. Oorspronkelijk stond de heempoot op een dam in de nu gedempte gracht. Het was sinds jaren voorzien van een prachtig bewerkt smeedijzeren hek, die de toegang tot het erf af kon sluiten. Binnen de driehoeken links en rechtsboven waren vroeger smeedijzeren leeuwen aangebracht. Gelukkig is de poort voor verder verval behoed. Misschien kan deze poort nog eens in oude glorie teruggebracht worden. Dit geldt trouwens ook voor de zeer dicht bij Dingweer gelegen Boelsemaheerd.

11. BOELSEMAHEERD, voormalige boerderij te Hemert een buurtschap tussen Lellens en Stedum. Het hoofgebouw van deze heerd is in 1972 door brand verloren gegaan. Twee schuren, een koets-huis en de duivenslagpoort zijn gespaard gebleven. Ook deze heempoot stond oorspronkelijk op een dam. In de poort waren eertijds twee grote deuren aangebracht. In de linkerdeur bevond zich een kleinere deur, om mensen door te laten. Het moet, getuige oude foto's, een prachtig geheel geweest zijn. Helaas is het gehele complex in staat van verval. De duivennesten worden nu bevolkt door kraaien.

De heer P. van Hoorn die eigenaar van de heerd is en zelf op een andere boerderij dichtbij woont, was zo attent een registratiebewijs van deze duivenslagpoort te sturen. Het bewijs was gedateerd op 10 december 1946. De inhoudt luidt als volgt: De Commissaris der Koningin in de provincie Groningen. Beschikkinge op het verzoek van Willem Hendrik Reinders, wonende te Stedum, strekkende ter bekoming van registratie zijner duiventil, staande in de gemeente Ten Boer, met bevoegdheid daarop tot dertig paren duiven aan te houden, ingaande met den 1sten juli negentienhonderdzesenveertig, verklaart die duiventil, behoudens de rechten van derden, te zijn geregistreerd. (Volgt ondertekening C.d.K. Ebels).

BIJGELOOF

In het boek „De Ommelander Borgen" (1906) geeft de heer Mr. J. A. Feith een korte beschrijving van de doevematten: „De groote houten of stenen duiventil, zoals men die nog aantreft bij Menkema, bij Dijksterhuis, bij Allersma, bij Verhildersum, gaf den eigenaar het recht duiven

te lokken en te vangen om ten spot van het oude bijgeloof, dat als gevolg van het eten van duiven melancholie zou ontstaan, zich aan een heerlijken schotel te vergasten. Die duiventil, veelal ook op de zolders van den hoogen burcht aangebracht, zoals op oude afbeeldingen, o.a. van het huis te Feerwerd, te zien is, schonk de gelegenheid op gemakkelijke wijze jaarlijks honderden diervogels te bemachtigen. Zoals u bekend zal zijn — schrijft Feith — mogen in onze tijd de bestaande duifhuizen blijven, doch het is verboden nieuwe op te richten".

Dit laatste is niet zo verwonderlijk, wanneer we bedenken welk een overlast de duiven teweeg konden brengen. Dit was dan ook de reden om het houden van

DOEFHOKJE

duiven aan banden te leggen. Voor de bezitter betekende het alleen maar voordeel, immers, de vogels behoefden slechts 'n klein gedeelte van het jaar bijgevoerd te worden. Verder zochten de duiven hun voedsel wel in de omgeving van de til. Anderen dan de bezitters konden er last en zelfs schade van ondervinden. De omwonenden beklagden zich bij de rechter,

wanneer honderden duiven in de zaaitijd neerstreken op de juist ingezaaide akkers. Er zijn talrijke processen over gevoerd.

In het maandblad „Spiegel der Historie" verscheen in december 1968 een artikel over duiventillen, etc. van de hand van de heer A. L. J. M. Schellart. Een artikel waaraan we ook enige gegevens ontleenden. De heer Schellart gaf aan het eind van het artikel een opsomming van de bij hem bekend zijnde duiventorens en -tillen in Nederland. Hij kwam tot een totaal van 24 vrijstaande stenen duiventorens, 18 houten duiventillen en 2 duivenpoorten. Veel van deze typische bouwsels zijn er dus niet meer in Nederland. De meeste tillen zijn verlaten, wat dat betreft is de situatie in de Ommelanden nog redelijk te noemen.

Het is te hopen dat de eigenaars en de beheerders van duiventillen en duivenslagpoorten deze aardige monumenten uit vervlogen tijden weten te conserveren en zodoende een waardevolle bijdrage leveren aan het behoud van een stukje Ommelander cultuur.

duivenpoort DINGHWEER.